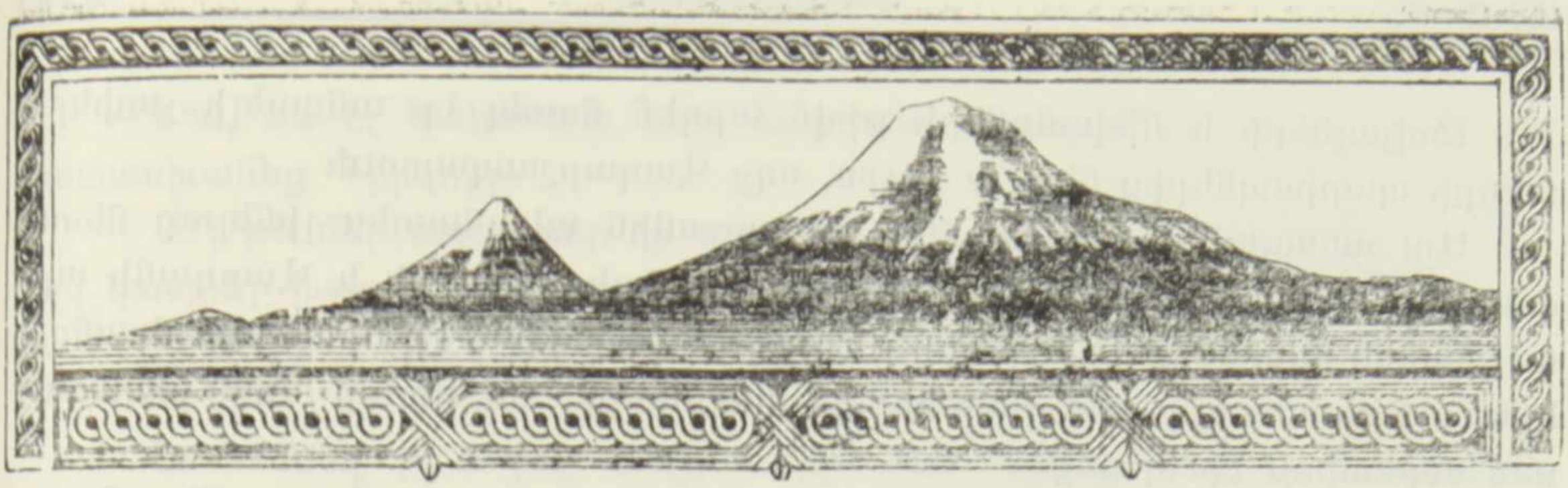

ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՊԱՏԵՐԻ ՏԱԿ*

«Էջ Միածին ի Հօրէ
Եւ լոյս փառաց ընդ նմա»:

Գաղթականների տանջահար, ուժասպառ և խիստ նոսրացած խումբը երկար շաբաթներից հետո, վերջապես, հասավ այնքա՜ն երանելի և բաղձալի Վաղարշապատ:

Փրկվա՜ծ էին արդեն...

Բայց, մտնելով Վաղարշապատ, տառապահար գաղթականների առջև բացվեց մի անասելի, ահավոր և սահմռկեցուցիչ տեսարան: Քաղաքը լիքն էր գաղթականների ստվարախիտ բազմություններով՝ եկած Արևմտյան Հայաստանի, ինչպես իրենք կասեին՝ Տաճկահայաստանի տարբեր գավառներից: Նրանց տեսքն այնքա՜ն խղճահարույց էր, նրանք այնքա՜ն հյուծված էին և կմախքացած, որ դիտողը կասեր, թե սրանք եկել են անդրաշխարհից: Նրանց մարմինները պատսպարվել էին ոչ թե հագուստներում, այլ բացառապես կծկտվել ցնցոտիների մեջ: Իսկ պատերի տակ ծվարած հիվանդ և ուժասպառ մարմիններն էլ թվում էին դիակներ:

Այս կիսամեռ փախստականներն արդեն մի քանի շաբաթ էր, ինչ հանգրվանել էին այստեղ՝ Սուրբ Էջմիածնի պատերի տակ:

Սով էր ու համաճարակ:

Ամեն առավոտ հատուկ նշանակված մարդիկ սայլերով դիակներ էին դուրս բերում քաղաքից:

Ո՛ր ընտանիքը որ կարողացել էր, տեղավորվել էր քիչ թե շատ հյուրընկալ տներում, իսկ մնացածները՝ որտեղ պատահի. վանքի պարիսպներից ներս և դուրս, պատերի տակ, փողոցներում, հյուրընկալ տների փարախներում: Ո՛ր ընտանիքները որ կարողացել էին իրենց անկողինները տեղ հասցնել, շրջապատի համար համարվում էին «բարեկեցիկներ»:

---

* Առաջին մասը տես № Ե, էջ 168:

Սովյալների և հիվանդների թիվն արդեն հասել էր անասելի չափերի՝ վանքի պարիսպներից ներս և դուրս, ողջ Վաղարշապատում:

Այս անասելի և անպատմելի տեսարանին ականատես լինելուց հետո, գաղթականների նոր խումբը, որի մեջ էին նաև Գրիգորի և Վարդանի արհավիրաբեկ ընտանիքները, ուզեր թե չուզեր, ստիպված էր միանալու նրանց և կրելու ճակատագրի այն զարհուրելի հեգնանքը, որ դեռևս մոտ ապագայում սպասվում էր նրանց:

Քանի որ օրն արդեն տարաժամել էր, Գրիգորի և Վարդանի ընտանիքները ստիպված էին վանքի պատերի տակ մի անկյուն ճարել և, այսպես ասած, տեղավորվել այնտեղ:

— Տե՜ր Աստված, էս ինչ օրի խասանք,—տեղավորվելուց հետո հուսահատորեն արտաբերեց Սաթենիկը:

— Աստված մեծ ի, Սաթեն, մի հուսահատվի: Աստված փրկության մի տուր կպանա:

Սուրբ Էջմիածնի պատերի տակ տեղավորվելուց հետո, ճանապարհից հոգնած և ընդարմացած Վազգենի մարմինը հանգիստ քուն մտավ: Կարծես նրան թվում էր, թե ամեն արհավիրք արդեն ի չիք դարձավ: Իսկ Գրիգորը, Սաթենիկը, Վարդանը և իր կինը՝ Զարուհին, որին Զարեր էին կոչում, ամբողջ գիշեր համարյա անքուն անցկացրին:

Շրջապատը չափազանց անհանգիստ էր. ամեն կողմ լաց, կոծ, վայնասուն...

Գաղթականներն այս տրամադրության և վիճակի մեջ էին, երբ հեռվից կրկին լսվեց «Դլե յաման» երգը, որը հնչում էր, ճիշտ է, հզոր, բա՛ց իր էությամբ՝ ողբախառն ու հուսահատական: Այս երգը կարծես հատկապես ստեղծվել էր վան-վասպուրականցու համար՝ նրա ճակատագրի՝ ծնընդյան իսկ պահից:

Այս անավոր, ծանր գիշերից հետո, վերջապես, լույսը բացվեց: Օրը պայծառ էր, արևոտ և հմայիչ: Բայց արի-տես, որ ոչ մեկին չէր հետաքրքրքրում օրվա պայծառությունն ու հմայչությունը: Յուրաքանչյուր ընտանիք ուներ իրեն բաժին հասած զարհուրելի հոգսերը:

Լույսը դեռ չբացված, դիակներ տեղափոխող սայլերն արդեն լծվեցին իրենց չարաբաստիկ պարտականությանն կատարմանը: Ամեն օր տասնյակներով դիակներ էին դուրս բերվում քաղաքից և մի քահանայի կողմից թաղման կարգ կատարվելով ամփոփվում մեկ ընդհանուր փոսի մեջ՝ այսպիսով կարծես նորոգ արբացված նահատակների հոգիներին հնարավորություն տալով միասին վերառաքվելու առ Աստված:

Կրկին շրջապատում հնչեց անմահ ծեր քահանայի ձայնը, որ երգում էր «Գթա, Տէր» շարականը՝ այսպիսով խաղաղություն մաղթելով հանգուցյալների հոգիներին և աստվածաշնորհ համբերություն՝ ողջերին: Այդպես թվաց շրջապատին, քանի որ նույն ծեր քահանան քիչ հետո երգեց «Առաւօտ լուսոյ, Արեգակն արդար, առ իս լոյս ծագեա» հոգևոր երգը:

Արեգակը պայծառորեն շարունակում էր շողշողալ:

Փոքրիկ Վազգենը դեռևս քնած էր: Երկար շաբաթների ճանապարհին կրած հոգնությունից հետո նրա հոգնած մարմինը հավանաբար խիստ պահանջ էր զգում ուժերի վերականգնման:

Լույսը բացվելուն պես Վարդանը մոտեցավ Գրիգորին և ասաց.

— Տղա Քիրիք՛որ, էս շրջապատ գեհեն ի, սանդարամետ:

— Խա, ես էլ կտիսնամ: Էսա Աստուծո պատիժն ի,—հոգոց հանելով պատասխանեց Գրիգորը:

— Մի՞թե մեր ազգ իսոր էր պրժանի,—շարունակեց Վարդանը: — Մեր ազգ կապրեր խաղաղ, հանքիստ, ո՞վ էլավ էսա պապելական կրակի պատճառ:

— Կերևա մեր մեղքեր շա՜տ են,—մեջ մտավ Սաթենիկը:

— Էս անմեղ լա՞ճ ինչ մեղք ունի,—մատնացույց անելով Վազգենին, ասաց Վարդանը: — Էնի՞ ինչ մեղք ի կործե... Էնի սուրբ ի:

— Աշխարհ շուռ ի իկե, մկա արդար-մեղավոր չկա,—վրա բերեց Գրիգորը:

— Մենք մեր էրկու լաճերուն թողիցինք ճանապարհին, դուք էլ ձե՛ր էրկու քյորփեքին,—մոտենալով նրանց, լացակումած մեջ մտավ Զարուհին:

— Ես իմ կյանք կուտամ, միայն թե փրկվի իմ լաճ,—գրկելով քնած Վազգենին արտասվախառն աչքերով ասաց Սաթենիկը:

Իսկ փոքրիկ Վազգենը մո՜ւշ-մո՜ւշ քնած էր:

— Էսա տեղ մեր տեղ չի,—ասաց Վարդանը:

— Սաթենն էլ էտ ի կասի,—նայելով խուճապահար խոսակիցներին, ասաց Գրիգորը:

— Քյանի շուտ ի հեռանանք էստեղեն, ես վատ պան կգուշակեմ,—ասաց Սաթենիկը:

Այդ պահին արթնացավ Վազգենը:

— Հայրիկ, տես՝ Արևը: Ի՞նչ պայծառ ի: Իսկ ո՞ւր էր մինչև մկա:

— Սև ամպեր պատեր էին ինոր:

— Ի՞նչ պան ի Արև,—կրկին հորը դիմեց Վազգենը:

— Հրև... Արև Աստուծո լուսն ի և ջերմություն:

— Իսկ ի՞նչ պան ի ամպ:

— Ամպ... Ամպ էտա չար խորհուրդ ի՝ երբ կտիակի Արևու էրես, պարի խորհուրդ ի՝ երբ անձրև կպիրի և կարթնացնի ողջ փնություն: Երբ անձրև կուկյա՝ կարթնանա ողջ փնություն, իսկ երբ անձրևից հետո Արև ուր լուս ու ջերմություն կհաղորդի ինոր՝ էնի կյանք կառնի և հավերժություն: Արև ու լուս կտիսնաս, իսկ ջերմություն՝ կզգաս: Արև ուր ջերմություն կուտա ամեն ինչի: Այ, էսա ծառ կտիսնա՞ս, էնի Արևու ջերմություն կհավաքի ուր մեջ: Իսկ երբ կտրենք ծառ և վառենք, էնի ուր հավաքած ջերմություն կհաղորդի մեզ:

— Մարդ ծառ կանա կտրի, իսկ անտա՞ռ:

— Անտառ կտրել անհնար ի, անտառ հավերժական ի...

Վարդանը, նկատելով մի քանի քայլի վրա նստած կնոջը արտասվախառն վիճակում, մոտեցավ նրան:

— Ա՜խ իմ բալեք,—հեկեկալով արտաբերեց Զարուհին:

— Ինչ ի, կկարծես ինձ համար ցավ չի՞, ես մարդ չե՞մ, ես հայր չե՞մ: Մենք մեղավո՞ր ենք, որ գնդակ մեզ չկպավ: Աստված մեզ է՞ն տեսակ պատժեց...

Մոտենալով, խոսքին միջամտեց Գրիգորը:

—Ցավ մեծ ի, Զարեր, մենք էլ մեր բալեքին կորսնցուցինք: Ի՞նչ անենք, նստենք-լա՞նք: Տու հարազատներ ունես, մենք հարազատներ ունենք, Սաթենն էլ ունի: Մենք պիտի գտնենք ինոնց: Լսիր եմ, որ ինոնք Երևան կգտնվեն: Մենք պիտի գտնենք մեր հարազատներուն: Ինչ ի, նստ-

տենք-լա՞նք: Հեն ի, Սաթենն էլ ի քյո նման, էրկու էրեխա էլ նա ի կորսընցուցե: Կասեմ, կհամոզեմ, բայց...

— Իմ ախպեր,—Գրիգորին դիմեց Վարդանը,—քյանի շուտ ի, էսա տեղեն հեռանանք:

Բայց նրանք այդքան շուտ չկարողացան հեռանալ Վաղարշապատից, քանի որ նրանք ուժասպառ էին: Պետք էր վերականգնել ուժերը, չէ՞ որ շուրջ 20 կիլոմետր պետք էր քայլել, մինչև հասնեին Երևան:

Այդ մեկ շաբաթվա ընթացքում, ի թիվս այլ զրույցների, հիշեցին Վանը, իրենց ապրած օրերը, երեխաներին, իրենց տունը...

Երկիր: Վան: Մոտ անցյալ: Երանելի՜, անմոռանալի՜ ու անդա՜րձ օրեր:

Ո՞ր վան-վասպուրականցին կմոռանար իր արդար քրտինքով կառուցած տունը, իր այգին, նրա բերքն ու բարիքը, որին միախառնված էր իր ճակատի վաստակաշատ արդար քրտինքը:

Ո՞ր վան-վասպուրականցին կմոռանար իր՝ երբեմնի ողջ, իսկ այժմ նահատակության պսակով գլխերիզված հարազատին՝ հորը, մորը, եղբորը, քրոջը, իր իսկ մարմնից գոյություն առած երեխային... որոնք ընդմիշտ և անդառնալիորեն մնացին ճանապարհին կամ անապատի ավազուտներում:

Ո՞ր վան-վասպուրականցին կմոռանար քրիստոնեական իր հավատի տունը՝ եկեղեցին, որի առաքելությամբ և անուրանալի դերով ինքը հոգու անաղարտությամբ գոյատևեց դարեր շարունակ, որի կամարների ներքո ինքը ամեն օր անհուն երանությամբ մասնակից էր լինում առավոտյան և երեկոյան կենսահաղորդ ժամերգություններին, իսկ կիրակի օրերին արդեն՝ աստվածատուր սուրբ պատարագի հոգեպարար արարողություններին, որի ավարտին հոգու անկեղծ մղումով եկեղեցու հոգևոր դասի և երգչախմբի հետ միատեղ բարձրաձայն կատարում էր հոգեզմայլ «Հայրապետական մաղթերգ»-ը:

Վանում աղքատներ չկային, կային միայն բազմազավակ ընտանիքներ, որոնք ապրուստի ոչ մի նեղություն չէին կրում, որովհետև գտնվում էին տեղի մեծահարուստների և քաղաքի երևելիների ուշադրության կենտրոնում:

Անցյալի այս խաղաղ գոյատևման ընթացքում թուրքը երբեմն-երբեմն խաթարում էր նրանց անդորրը՝ հարձակվելով Վանի շրջակայքի գյուղերի վրա և մեծաքանակ ավար տանելով:

Թուրքը մնում է թուրք: Եվ իզուր չի ասել Վիկտոր Հյուգոն՝ «Այստեղով թուրքն է անցել»:

Վասպուրականցու համար առանձնահատուկ հիշատակելի և երանելի օրեր էին Վարագա Սուրբ Խաչի տոնի նշումը, որը տեղի էր ունենում աշնանամուտին: Վանի և շրջակա գյուղերի ու ավանների, ողջ Վասպուրական աշխարհի հայությունը խիստ ջերմեռանդությամբ էր նախապատրաստվում այդ տոնակատարությանը. նախօրոք մատաղացու էր գնում, լավաշ թխում, ունևորները նոր շորեր էին գնում և այլ նախապատրաստություններ տեսնում, որպեսզի այդ չքնաղ տոնը ըստ արժանվույն կատարվի: Վարագա Սուրբ Խաչ վանք էին մեկնում մեկ օր առաջ, ոտքով, այն էլ՝ ոտաբոբիկ: Գնում էին ուխտի և խոստովանության, գնում էին՝ հաղորդակից լինելու Աստուծո գոյությանը, Աստուծո օրհնությունը և գթությունը հայցելու, մեղքերի թողություն ստանալու և մաքրագործվելու:

Տեղ հասնելով, վասպուրականցին, խաչակնքելով երեսը, ամոթխածորեն մտնում էր եկեղեցի, մասնակից լինում երեկոյան ժամերգությանը, մոմ վառում, աղոթում՝ աղերսելով Տիրոջ գութը՝ իրենց մեղավոր հոգիների փրկության համար:

Այնուհետև սկսվում էր նախապատրաստությունը առավոտյան տոնական արարողության: Նրանք գիշերը հարմարություն չէին քնում: Քնում էին միայն երեխաները՝ ճանապարհի հոգնությունից և վանքի շրջապատում աշխուժալից խաղերից ուժասպառ եղած լինելու պատճառով:

Լույսը բացվելուն պես, ուխտավորները անհամբերությամբ սպասում էին Աստուծո տան՝ եկեղեցու դռների բացվելուն: Եկեղեցու դռները բացվում էին որևէ ուխտավորի կողմից եկեղեցուն արված դրամական նվիրատվությունից հետո, նվիրատվություն, որն ամբողջությամբ ծառայում էր եկեղեցու կարիքներին:

Երբ սկսվում էր սուրբ պատարագի արարողությունը, ուխտավորների ցնծությունը հասնում էր իր գագաթնակետին: Տիրում էր խո՜ր լռություն, որի ժամանակ ավելի տպավորիչ էր լինում և ընկալելի պատարագչի խոսքը ու ընթերցումները Սուրբ Գրքից և եղգչախմբի հոգեպարար կատարումները, որի դյութիչ մեղեդիները կարծես երկնաթոիչ ուժ էին հաղորդում ուխտավորների հոգիներին: Առավել հոգեզմայլ էր պատարագի այն հատվածը, երբ երգվում էր «ՁՏԷր աղաչեսցուք»-ը:

Վարագա Սուրբ Խաչի տոնի օրը պատարագում էր հիմնականում թեմի առաջնորդը, որը և սուրբ պատարագի ավարտին աքանչելի մի քարոզ էր խոսում՝ իր խոսքը կառուցելով ազգային-եկեղեցական հրատապ և խիստ այժմեական խնդիրների վրա:

Սուրբ պատարագի ավարտին, «Հայր մեր»-ի և «Հաղթապետական մաղթերգ»-ի կատարումից հետո, հավատացյալ ժողովուրդը, մեծից փոքր, ստանում էր Հաղորդություն և հոգով ու մարմնով սրբված և մաքրված դուրս գալիս եկեղեցուց:

Այդ պահին դրսում, կրակների վրա, կաթսաների մեջ, բլբլթում էին մատաղները՝ իրենց ախորժաբեր բուրմունքը տարածելով ողջ շրջապատում և ավետելով ծոմապահության ավարտը:

Յուրաքանչյուր մատաղի տեր պարտավոր էր առաջին հերթին յոթ տեղ բաժանել իր մատաղից և նոր միայն իրավունք ուներ ճաշակվելու: Իսկ մատաղի յոթ տեղի բաժանումը խորհրդանշումն է Արարչագործության յոթ խորհուրդների:

Այնուհետև սկսվում էր կերուխումը, երգ, պար, ցնծություն...

Այս ամենի ավարտից հետո, վան-վասպուրականցիներից կազմված ուխտավորների անհամար շարասյունը Վարագա վանքից ուղղվում էր դեպի Վանա լիճ՝ ամբողջացնելու և ավարտին հասցնելու իր օրվա ուխտը: Ուխտավորները մեկ առ մեկ մտնում էին լճի մեջ, լվացվում, ջուր քսում իրենց մարմիններին, իսկ համարձակները, հաշվի չառնելով երեկոյի սառնությունը, հանվում և մտնում էին ջուրը՝ այսպիսով կարծես մեկ անգամ ևս մկրտվելով:

Վանա լիճը վասպուրականցու համար սուրբ է, իսկ օծվել այդ սուրբ լճի ջրով՝ ուխտավորի բարձրագույն նպատակի իրականացում: Ինչպես Հիսուս Քրիստոսը մկրտվեց Հորդանան գետում՝ ստանալով Աստվածաշնորհ ուժ, այնպես էլ յուրաքանչյուր վասպուրականցի իրեն պարտավորված էր զգում Վարագա Սուրբ Խաչի տոնի օրը օծվելու Վանա լճի անա-

ղարտ ու վճիտ ջրով՝ մաքրելու համար իր հոգին ու մարմինը աշխարհիկ մեղքերից:

Երանելի՜ օրեր, արտակեղե՜ք հիշողություններ...

Այս քաղցր ու անմոռանալի հուշերի մեջ էին Գրիգորն ու Սաթենիկը, երբ հանկարծ փոքրիկ Վազգենը սկսեց արտասվել:

— Լո՛ւսս, ի՞նչ կուզես,—որդուն դիմեց Սաթենիկը:

— Ես մեր տուն կուզեմ, իմ քուր, իմ ախպեր կուզեմ:

Քար լռություն տիրեց:

— Ո՞ւր են իմ ախպեր, իմ քուր:

— Նրանք գնացին Աստուծո մոտ,—որդու գլուխը շոյելով ասաց Գրիգորը:

— Իսկ ինչի՞ համար:

— Որպեսզի մեզ, աշխարքին խաղաղություն պիրեն:

— Կերևա մեր մեղքեր շա՜տ են, Աստված մեր վրա պարկացիր ի,— հառաջա ինքնաբերաբար ասաց Սաթենիկը:

— Իսկ մենք ի՞նչ մեղք ենք կործե,—հարցը շարունակեց Վազգենը:

— Էն, որ մենք էլ չենք կիտի,—ասաց Գրիգորը:

Մինչ այդ Վարդանը լուռ լսում էր նրանց խոսակցությունը, բայց հանկարծ, կարծես բնազդորեն, վեր նայելով՝ ասաց.

— Մե՛նք պիտի էթինք Աստուծո մոտ, որպեսզի մեր էս դրություն հանգամանորեն պատմեինք Ինոր:

— Մեր տո՜ւն...,—ցավով արտաբերեց Սաթենիկը:

Գրիգորի և Վարդանի ընտանիքները ստիպված շուրջ մեկ շաբաթ անցկացրին Սուրբ Էջմիածին վանքի պատերի տակ: Ամեն առավոտ և երեկո Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը կամ Մայր տաճարի լուսարարապետը, շրջապատված միաբաններով, շրջում էր սովյալ և հիվանդ գաղթականների մեջ և կամացուկ խոսքեր ասում իրեն ուղեկցող միաբաններին: Թեև Կաթողիկոսարանի նյութական հնարավորություններն այնքան էլ մեծ չէին, բայց այնուամենայնիվ անում էր ամեն ինչ, որպեսզի գաղթականների կարիքները ինչ-որ ձևով թեթևացնի. օրը մեկ կամ երկու անգամ ճաշ էր տալիս, հոգ տանում հիվանդների բուժման համար, կազմակերպում քաղաքից դիակների շտապոցթ դուրսբերումը և թաղումը...

Մի օր, վաղ առավոտյան, Սաթենիկը դիմեց Գրիգորին.

— Տղա, արդեն մեկ և կես ամիս ի, ինչ լուր չունենք ո՛չ իմ ախպորից՝ Մնոյից, ո՛չ էլ քյո քյուր Սրպուխից:

Այո, Սաթենիկի եղբոր և Գրիգորի քրոջ ընտանիքները Վանից դուրս էին եկել մեկ-երկու օր հետո և միմյանց այդպես էլ չէին հանդիպել: Մնացականը Սաթենիկի կրտսեր եղբայրն էր, իսկ Սրբուհին՝ Գրիգորի ավագ քույրը: Առաջինն ուներ երկու երեխա, իսկ երկրորդը՝ երեք: Բոլորն էլ անչափահաս էին:

— Շատ կապսպրեմ, բայց արդյունքի չեմ խասնի: Միայն շշուկներ են խասե ականջիս, թե ինոնք մկա Երևան կգտնվեն:

— Էս մեր վիճակեն սիրտս լավ պան չի գուշակի, արի առնենք մեր լաճուն և հեռանանք էսա տեղեն, ուր պատահի,—արտնեղած ասաց Սաթենիկը:

Բայց նրանք ստիպված էին ևս մի քանի օր մնալ Վաղարշապատում, Սուրբ Էջմիածնի պատերի տակ: Սովը և համաճարակը ևս ամպերի պես

կուտակվել էին նրանց գլխավերևում, և նրանք ոչ մի կերպ չէին կարողանում ձերբազատվել այդ չարաղետ ուրվականից: Ծնողներն ի վիճակի չէին իրենց ուժերը քիչ թե շատ վերականգնել, իսկ փոքրիկ Վազգենի առողջական վիճակն էլ սկսել էր անհանգստացնել նրանց: Այդ իսկ պատճառով էլ նրանց հեռանալը Վաղարշապատից ձգձգվում էր:

Մի օր, առավոտ վաղ, Գրիգորն ու Վարդանը գնացին ուտելիք ճարելու: Երբ նրանք բարեհաջող վերադարձան, Գրիգորն ուղղակի մոտեցավ Սաթենիկին և ասաց.

— Ախչի, շուտ հավաքի մեր շորեր, էթանք:

— Ո՞ւր,—զարմացավ Սաթենիկը:

— Երևան: Ես լավ խոտ չեմ առնե էս տեղեն: Էսա տեղ մահ կգուժե:

— Էս վիճակով մենք չենք կանա տեղ խասանե,—պատճառաբանում էր Սաթենիկը:

— Պերանդ խերով պաց, այ կնիկ: Մենք պիտի շուտ հեռանանք, որպեսզի փրկենք մեր լաճուն: Եվ հենց մկա, էս թոպեիս: Վարդանենք էլ կպատրաստվեն: Շուտ արա,—անդրդվելի տոնով ասաց Գրիգորը:

— Ախր քյորփեն խիվանդ ի, ի՞նչ անենք:

— Ես կառնեմ իմ շալակ:

Քիչ հետո երկու ընտանիքները թողեցին Վաղարշապատը, Սուրբ Էջմիածինը և ճանապարհ ընկան դեպի Երևան: Երեկոն մոտենում էր, երբ նրանք տեղ հասան: Քաղաքը շատ անհրապույր տեսք ուներ: Անձրև էր եկել և փողոցները ցեխի մեջ կորած էին:

Քաղաք մտնելով, առաջինը, որ նրանց տեսադաշտում հայտնվեց, Սուրբ Սարգիս եկեղեցին էր, նրա հրապուրիչ տեսքը, որը, սակայն, շրջապատված էր քարաշեն կամ աղյուսաշեն մեկ-երկու հարկանի անհրապույր տներով: Նրանք մտան եկեղեցի: Արդեն սկսվել էր երեկոյան ժամերգությունը: Այդ պահին երկու քահանա հայրեր Ժամագրքից հատվածներ էին կարդում: Բայց հաճախ էին լսվում «Տէր ողորմեա, Տէր ողորմեա, Տէր ողորմեա» բառերը:

Ժամերգության ընթացքից հուզված, կանայք չկարողացան զսպել իրենց արտասուքը, իսկ տղամարդիկ մի կերպ տոկացին և կարողացան պահպանել իրենց հավասարակշռությունը, սակայն գիտակցելով իրենց վիճակի անհավորությունը: Այնուհետև բոլորը միասին մոմ վառեցին՝ թախանձագին աղերսելով Տիրոջից՝ փրկություն:

Երեկոյան ժամերգության ավարտին Գրիգորը մոտեցավ սպիտակամորուք քահանային, համբուրեց նրա աջը և հուզմունքից խեղդվող ձայնով ասաց.

— Տեր Հայր, մենք գաղթականներ ենք: Հենց մկա ենք էկե Սուրբ Էջմիածնա վանքեն: Վաղարշապատի մեջ, գաղթականների շրջանում, սով ի և համաճարակ: Մեր վիճակ շատ վատ ի: Տու մեզի փրկության մի ճամբախ ցույց տուր, քյո ոտներուդ մատաղ:

— Քո բարբառից երևում է, որ դուք վանեցիներ եք: Այժմ համատարած երկրի՛ վիճակն է շատ վատ: Որպես օգնություն ես ձեզ ոչինչ տալ չեմ կարող: Ցավում եմ դրա համար: Բայց ես ձեզ բարի մի խորհուրդ կտամ: Գընացեք Զառաբի-Խան: Այստեղ, մոտիկ է, Ղանթարի շուկային համարյա կից: Հարցրեք, ձեզ կասեն: Այնտեղ են տեղավորվել Վանից գաղթած շա՛տ ու շատ ընտանիքներ: Գնացեք այնտեղ:

— Շնորհակալ եմ, Տեր Հայր,—կռանալով և կրկին անգամ համբուրելով նրա աջը, ասաց Գրիգորը:

— Գնացեք, Աստված ձեզ հետ,—խաչակնքելով նրանց, դեպի դուրս ուղեկցեց նրանց խմբին ապիտակամորուք քահանան:

Հուսադրված եկեղեցու սպասավորի խոսքերից, նրանք քայլերն ուղղեցին դեպի Զառաբի-Խան:

Երբ եկեղեցուց դուրս եկան, ծնողներին թվաց, թե փոքրիկ Վազգենի առողջական վիճակը դեպի բարվոքում է գնում:
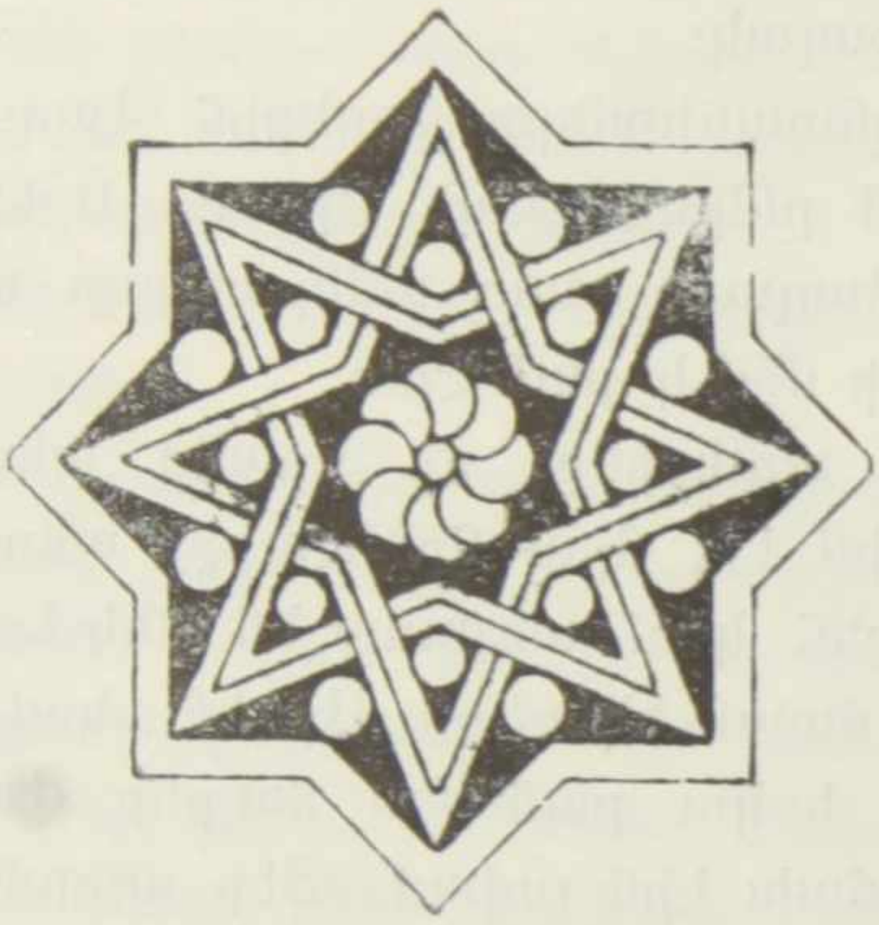
ՎՈԼՈԴՅԱ ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ